

KLENOTY PRAVĚKU

KLENOTNICE
MUZEA ČESKÉHO RÁJE
V TURNOVĚ
23.1. / 22.3. 2026

140
LET MUZEA
ČESKÉHO RÁJE
V TURNOVĚ

Kurátor výstavy: Jan Prostředník
Realizační tým: Jan Prostředník, Miroslav Cogan
Grafické řešení a design výstavy: Tomáš Coufal
Instalace: Pavel Hendrych, Tomáš Štefánek
Exponáty zapůjčily: Moravské zemské muzeum v Brně,
Podještědské muzeum v Českém Dubu

Kamenné nástroje z drahokamů

1

Pěstní klín z jaspisu

Český Dub (starší paleolit, acheuléen, 300 000 let před současností)
Podještědské muzeum Český Dub

Pěstní klín se našel při archeologickém výzkumu v roce 2003 na náměstí Bedřicha Smetany v Českém Dubu. Lze jej přiřadit kultuře acheuléen a vyrobil ho ve starším paleolitu cca před 300 000 lety předchůdce neandrtálce, buď *Homo erectus* (člověk vzpřímený) nebo *Homo heidelbergensis* (člověk heidelberský). Předmět má tři „NEJ“:

- 1) jde o vůbec nejstarší záměrně vyrobený předmět na území Libereckého kraje
- 2) jako surovina byl použit drahý kámen – jaspis
- 3) je to nejstarší nástroj vyrobený pro leváka na celém našem území!

2–4

Pěstní klíny z brekciového rohovce, andezitu a citrínu

Jeskyně Kůlna (střední paleolit, micoquien, 50 000 let před současností)
Moravské zemské muzeum, Brno

Pěstní klíny z brekciového rohovce a z andezitu pocházejí z vrstvy 7a ze střední části jeskyně Kůlna (85 x 25 x 8 m), která náleží do systému Sloupsko-šošůvských jeskyní Moravského krasu. Archeologický výzkum zde prováděl Karel Valoch mezi lety 1961 a 1976. Vrstvu 7a lze datovat do období okolo 50 000 let před současností (nejmladší období středního paleolitu, micoquien).

Pěstní klín z citrínu pochází ze stejné lokality a je velmi pravděpodobně stejného stáří. Nalezl se rozlomený na dvě části v překopaném sedimentu ze starších výzkumů.

Soubor štípaných nástrojů z křišťálu

Žitného jeskyně (mladší paleolit, magdalenien,
15 500 – 16 700 let před současností)

Moravské zemské muzeum, Brno

Soubor štípaných nástrojů z křišťálu pochází z archeologického výzkumu Karla Valocha, který v 50. letech 20. století prováděl v předpolí Žitného jeskyně v Křtinském údolí ve střední části Moravského krasu. Původ křišťálů není dodnes spolehlivě určen, nicméně se zdá, že nepocházejí z Českomoravské vrchoviny.

Rytina Venuše do mamutího klu z Předmostí u Přerova

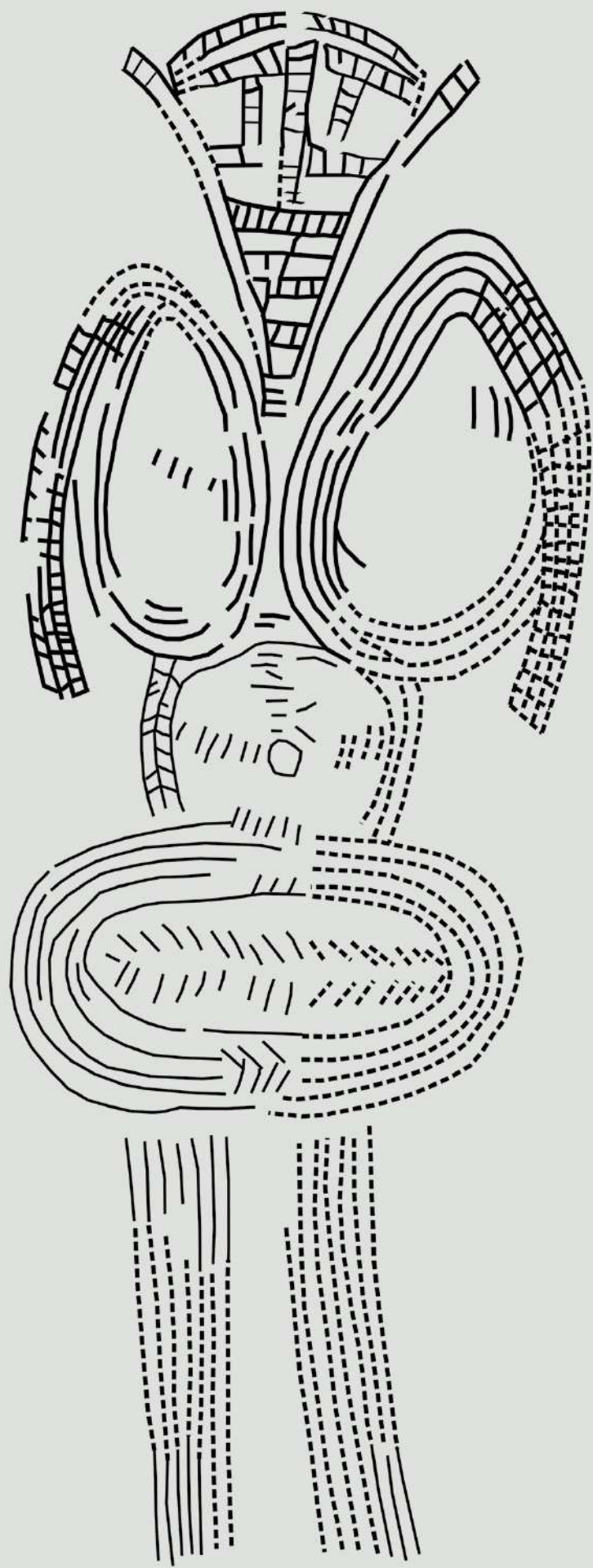
(mladší paleolit, gravettien, 30 000 – 27 000 let před současností)

Národní kulturní památka, Moravské zemské muzeum, Brno

Skalka v Předmostí u Přerova patří mezi jedinečné archeologické lokality závěru starší doby kamenné (mladší paleolit, gravettien). Jde o vápencovou skálu ve tvaru homole vystupující 17 metrů nad okolní terén a nabízející skvělý rozhled po krajině, kudy táhla stádní zvěř. Při těžbě cihlářské hlíny se v průběhu 19. století začaly nacházet kosterní pozůstatky pleistocénní fauny, zejména mamutů. Na tyto nálezy však již v 16. století upozornil přerovský rodák Jan Blahoslav (1523 – 1571) ve své *Gramatice české* z roku 1571.

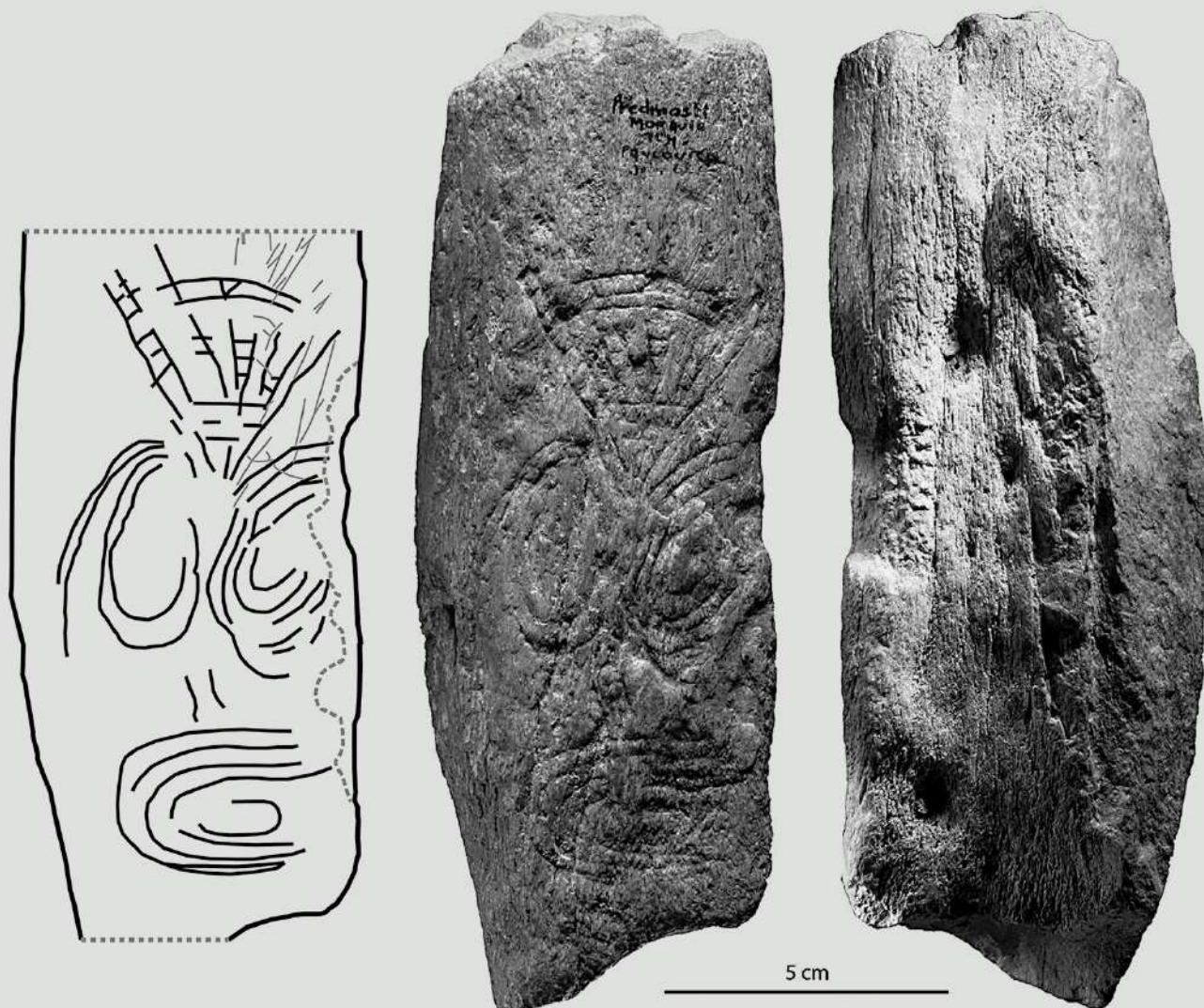
První vykopávky zde provedl „otec moravské archeologie“ Jindřich Wankel v roce 1879. Ten na tomto místě poprvé prozkoumal rozsáhlé kumulace mamutích kostí, někdy jakoby záměrně roztríděné na kly, stoličky, lopatky ad. Doprovázely je štípané kamenné nástroje, někdy i kostěné artefakty s rytou geometrickou výzdobou.

Od roku 1882 lokalitu na Skalce zkoumal další expert na paleolit Karel Jaroslav Maška, který tam objevil minimálně 20 koster příslušníků populace mladopaleolitických lovců. Bohužel velká část těchto nálezů vzala za své při požáru mikulovského zámku 22. dubna 1945. Mimořádné výsledky Maškových odkryvů v Předmostí upoutaly pozornost právníka Martina Kříže, který zde v roce 1894 zahájil vlastní výzkum. Právě on objevil, kromě dalších ozdobných a uměleckých předmětů, dva nejvýznamnější paleolitické umělecké artefakty nalezené v Předmostí – „Předmosteckou Venuši“, slavnou rytinu ženy na mamutím klu, a reliéfní řezbu mamuta.

V případě Venuše jde o unikátní geometrickou rytinu ženy (výška 10,2 cm). Ženská postava je stylizovaná: trojúhelník představuje hlavu, různě situované ovoidy nebo kružnice další části těla. Takové geometricky stylizované vyjádření lidské postavy je pro mladší paleolit zcela netypické. Ovšem nemusí jít o jedinou takovou rytinu.

V roce 2011 byl publikován předmět – rytina ženské postavy na kosti, pocházející také nejspíše z Předmostí. Tato rytina je složená z takřka identických geometrických tvarů jako slavná „Předmostecká Venuše“. Předmět byl spolu s dalšími artefakty zakoupen ze soukromých sbírek na počátku 90. let minulého století Národním archeologickým muzeem v Saint-Germain-en-Laye ve Francii.

Korálky a závěsky z mamutoviny, broušené, vrtané a ryté oblázky jsou dílem lovců ze závěru starší doby kamenné

7– 8

Soubor válečkových korálků a stylizovaných přívěsků s řadry z mamutoviny z Dolních Věstonic I

(mladší paleolit, gravettien, 29 000 – 25 000 let před současností)
Moravské zemské muzeum, Brno

Série válečkovitých korálků různé velikosti a různého stupně opracování a dekorace byla Karlem Absolonem interpretována jako náhrdelník navzdory tomu, že byly nalezeny v různých výkopových čtvercích dolnověstonického výzkumu. Korálky byly řezány za sebou z polotovarů mamutoviny tyčinkovitého tvaru odebíraných z klu podélně. Korálek byl perforován z obou konců, uvnitř perforace můžeme pozorovat koncentrické rýhy po vystružování. Hotové korálky lze protáhnout nějakým vláknem a navlečené pak nosit na krku, ruce nebo také navléknout každý korálek zvlášť a připevnit ho na oděv či vak.

Nedaleko od korálků se našly i tzv. prsaté závěsky vyřezané z mamutoviny (korálky s řadry). Máme zde představeny dva přívěsky hotové a jeden polotovar. Tyto závěsky jsou řazeny mezi dílčí ženské plastiky z mamutoviny.

9

Soubor pěti plochých oblázků z černé břidlice s jedním nebo se dvěma oboustranně vrtanými otvory z Dolních Věstonic I

(mladší paleolit, gravettien, 29 000 – 25 000 let před současností)
Moravské zemské muzeum, Brno

Na obou stranách lze pozorovat geometrický dekor v podobě chaotických mělkých řezů. Ty se vzájemně volně doplňují a seskupují do políček, z nichž žádné nezůstává nevyplněné zcela podle principu *horror vacui* (strach z prázdnoty). Tyto ploché destičky jsou známy nejenom z obou paleolitických nalezišť v Dolních Věstonicích, ale také z Pavlova I a II.

Dva ploché oblázky z kulmského prachovce z jeskyně Býčí skála s antropomorfními rytinami

(mladší paleolit, magdalenien, cca 15 000 před současností)

Moravské zemské muzeum, Brno

Na jednom oblázku údajně ženských tvarů se zachovaly vějířky rýžek, druhý oblázek je odborníky na paleolit interpretován jako schematizované zobrazení ženského pohlaví. Artefakty byly objeveny při vykopávkách ve 20. letech minulého století.

Šperky a plastika Venuše jsou odrazem estetického citění zemědělců mladší doby kamenné

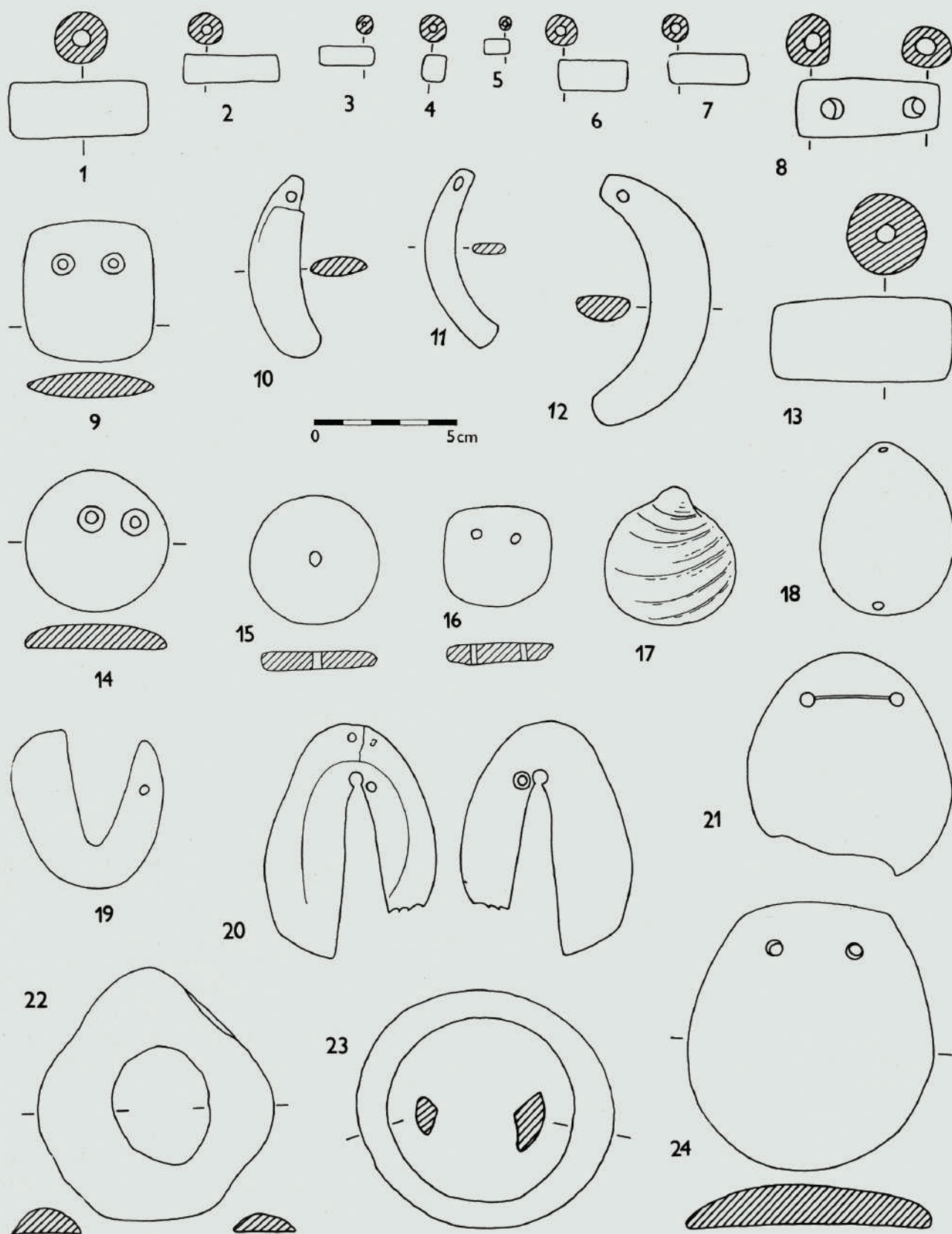
Spondylový šperk a mramorové korále z kostrových hrobů z Vedrovic

(mladší doba kamenná, kultura s lineární keramikou,
podle ^{14}C cca 5400 – 4900 př. n. l.)

Moravské zemské muzeum, Brno

Šperky pocházejí z pohřebiště Vedrovice u Moravského Krumlova, které je svým rozsahem v Evropě zcela unikátní. Jde o jedno z největších pohřebišť z mladší doby kamenné a řada evropských výzkumných týmů s tímto kosterním i hmotným materiálem pracuje. Kostry jsou analyzovány především za účelem studia genetických vazeb či mobility populace prvních zemědělců.

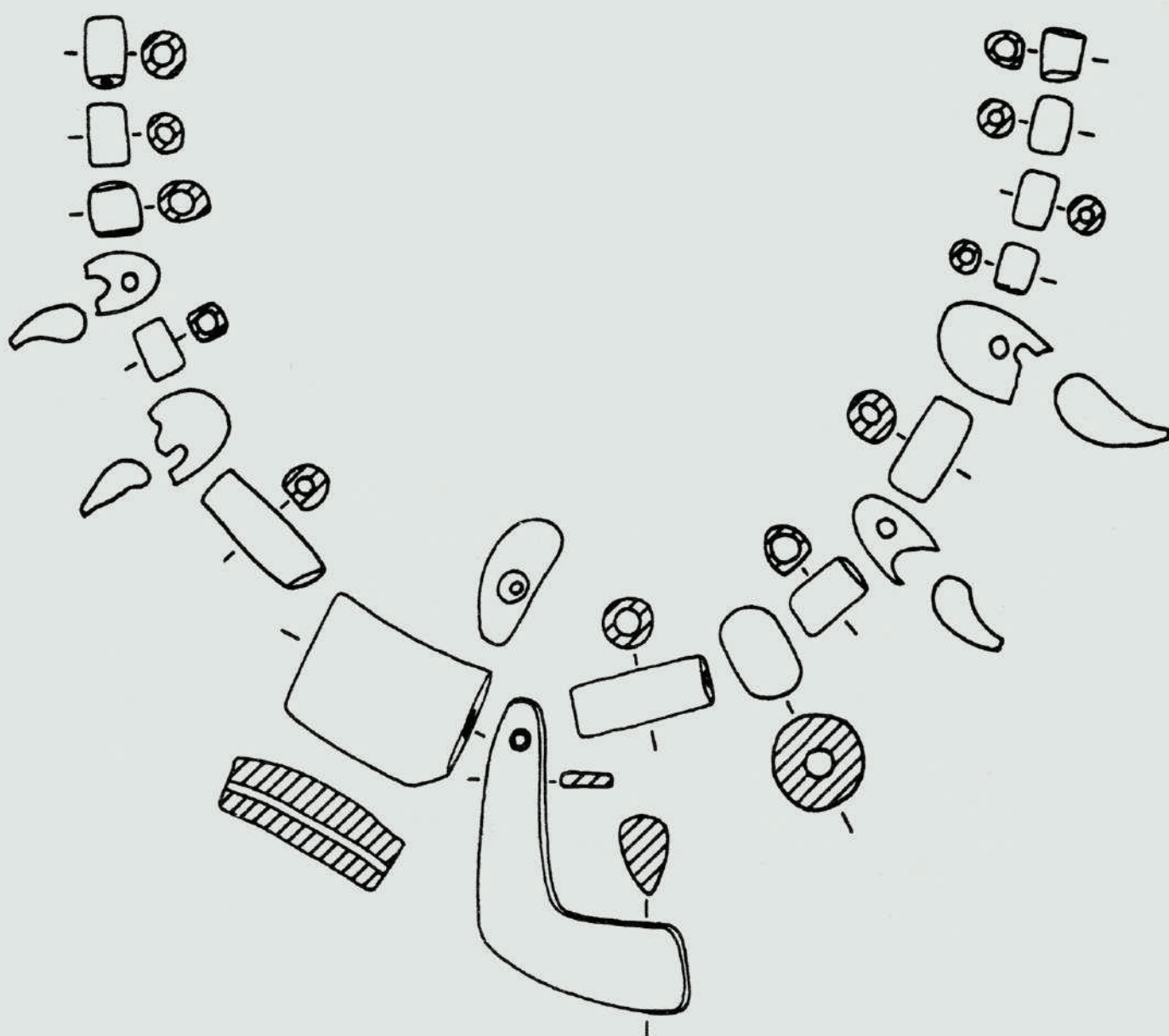
Z lokality Vedrovice známe více než 100 hrobů, přičemž spondylový šperk se nachází asi v jedné čtvrtině z nich. Často jde o solitérní válcovité korále podélně provrtané. Běžné jsou i závěsky s jedním koncem provrtaným, které pravděpodobně sloužily jako ozdoby krku. Několika exempláři jsou zastoupeny i větší přívěsky/amulety z plochých, kulatých/oválných kusů spondylů. V souboru nalezneme i náramky. První je ze 14 jednotlivých kusů provrtaných spondylů a několika mramorových korálků. V tomto konkrétním případě byl nalezen ve funkční poloze u ruky. Druhý exemplář je unikátní formou provedení, jedná se

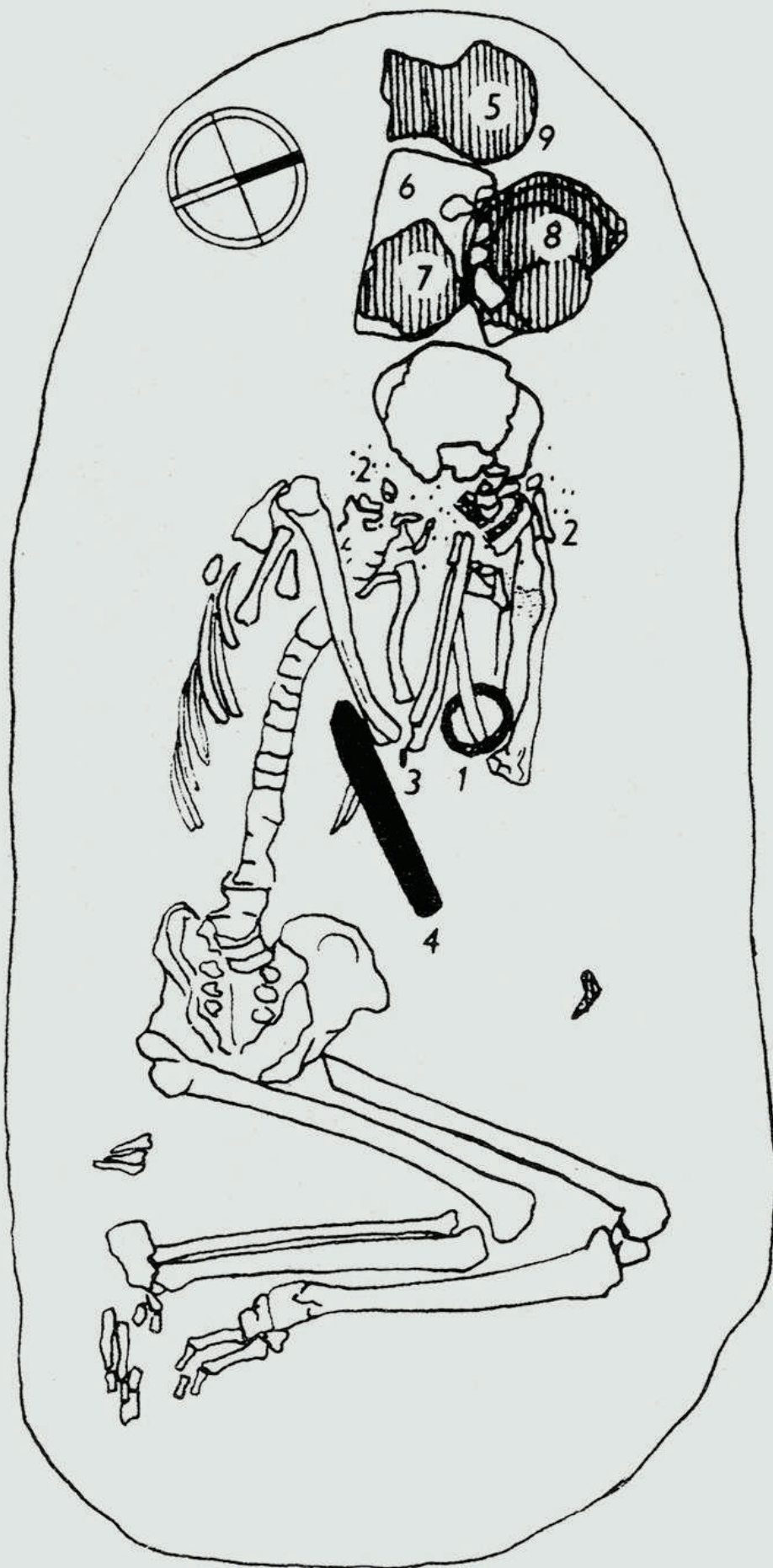
Spondyllový šperk lidu kultury s lineární keramikou: 1–8, 13 – korálky a korále; 9, 14–18, 21, 24 – závěšky; 10–12 – obloukovité závěšky; 19, 20 – křídlovité závěšky; 22 – mezikruží; 23 – náramek
2–7, 9–12, 14–16, 18, 21, 24 – Vedrovice u Moravského Krumlova; 1, 13, 22 – Blučina; 8, 23 – Moravský Krumlov; 17 – Brno-Židenice; 19 – Předmostí

(Upraveno podle Vladimír Podborský (ed.), *Pravěké dějiny Moravy*, Brno 1993)

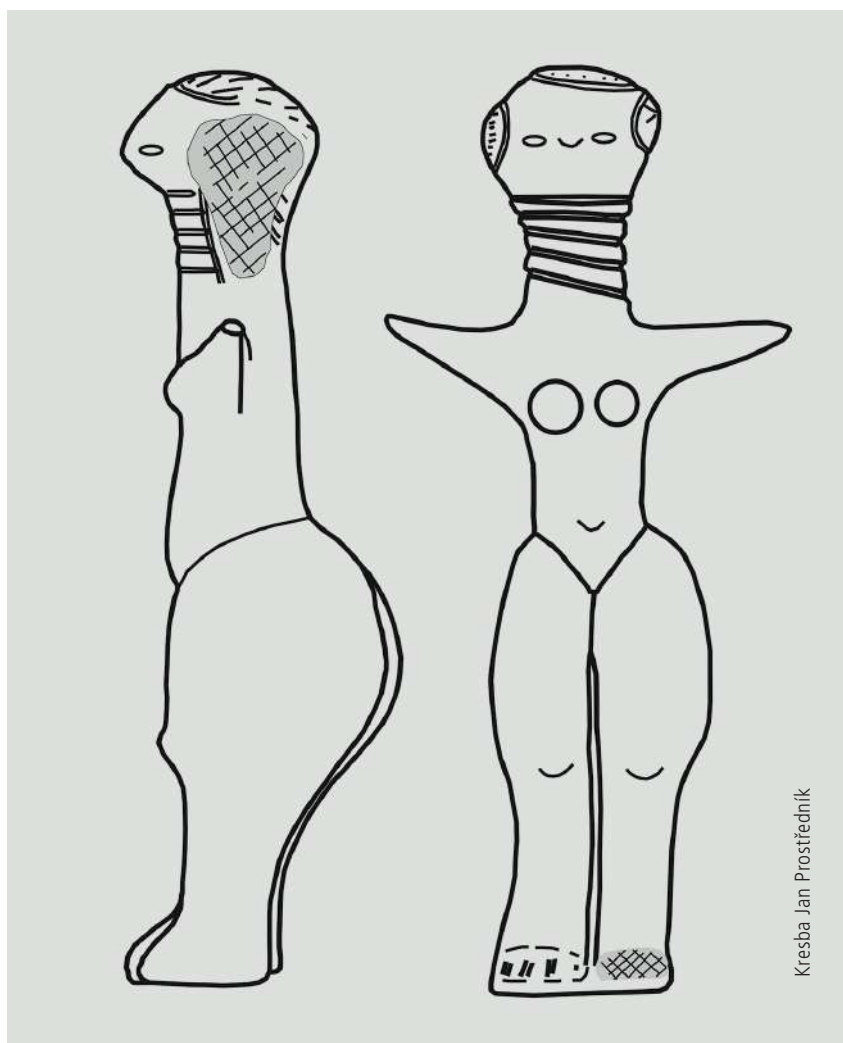
o jeden kus spondylu, ze kterého byl náramek vyroben. Nejkomplexnější artefakty představuje několik náhrdelníků z různých počtů příčně provrtaných spondylových korálků. Největší dosahuje počtu 220 ks. Šperky jsou vyřezány ze spodní lastury mořského mlže z čeledi Spondylidae (Ostnovkovití), který se vyskytuje v Jaderském a Středozemním moři a ve východním Atlantiku (sever Afriky a jižní pobřeží Portugalska).

Náhrdelník složený ze spondylových korálků a jeleních grandlí se spondylovým závěskem v podobě „L“. (Upraveno podle Vladimír Podborský (ed.), *Pravěké dějiny Moravy*, Brno 1993)

Vedrovice u Moravského Krumlova – Široká u lesa. Plánek hrobu č. 15.
(Upraveno podle Vladimír Podborský (ed.), *Pravěké dějiny Moravy*, Brno 1993)

12

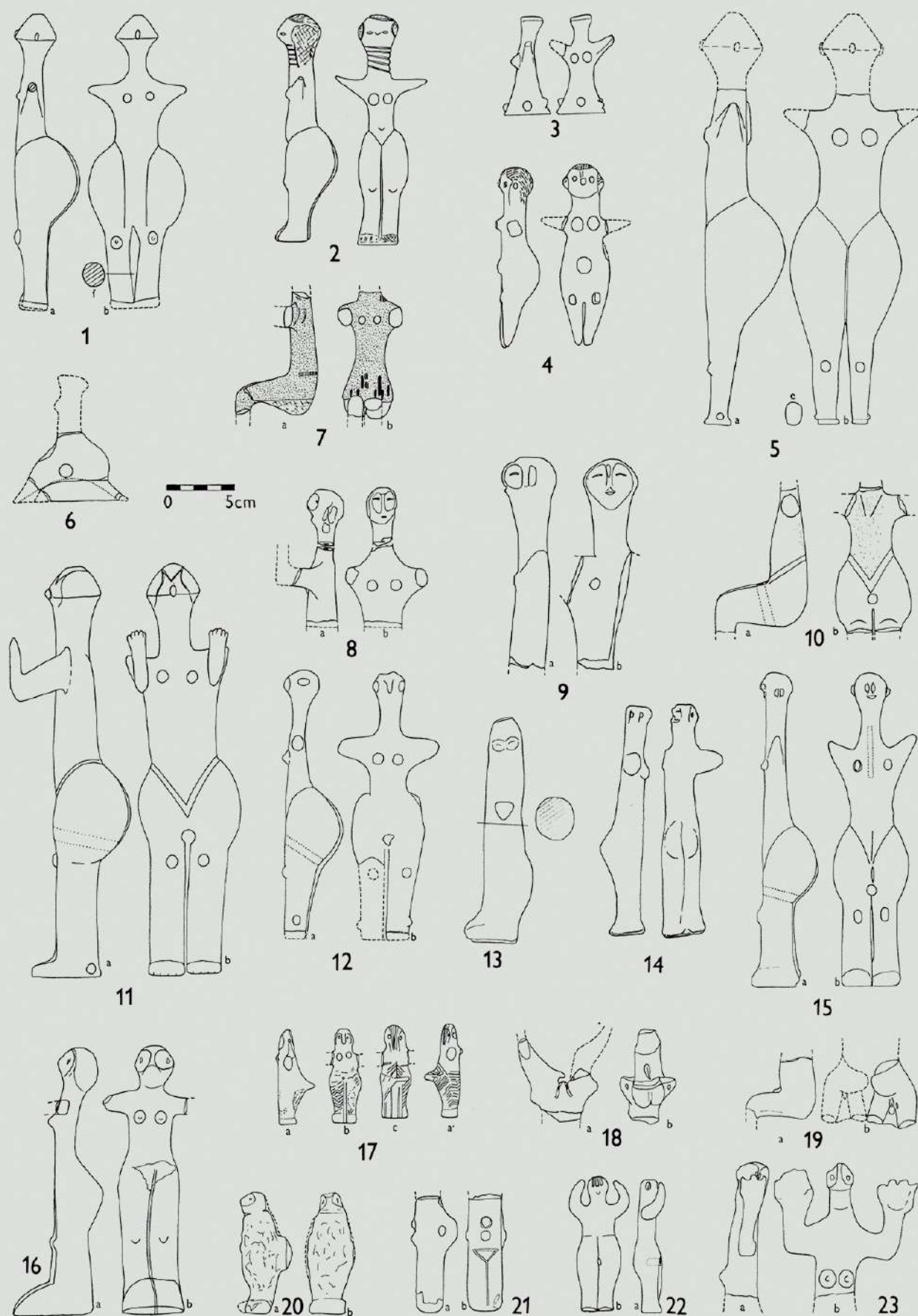
Venuše ze Střelic

(mladší doba kamenná, kultura s moravskou malovanou keramikou, cca 4800 – 4700 př. n. l.)

Moravské zemské muzeum, Brno

Na katastru obce Střelice u Znojma se nachází 8 sídlišť z mladší doby kamenné. Na sídlišti v poloze Bukovina byla Františkem Vildomcem ve 20. letech 20. století nalezena i keramická ženská plastika, která je označována za jednu z nejkrásnějších. Jde o specifický typ ženské plastiky tzv. střelického typu s naznačeným obličejem, stylizovaným plným účesem s čelními kouty a rytím naznačeným několikanásobným náhrdelníkem.

Ve srovnání s Venušemi starší doby kamenné, paleolitu, jsou ty z mladší doby kamenné více typizované a uniformní. Jejich společným znakem je zbytnělá pánevní oblast, potlačení obličeje a končetin. Oproti Venuším z paleolitu mají také výrazně menší ňadra.

Vývoj lidských plastik lidu kultury s moravskou malovanou keramikou:

1, 2, 4, 7, 15 – Střelice; 3, 5, 6 – Těšetice-Kyjovice; 8 – Boskovštejn; 9–11, 16, 22 – Hluboké Mašůvky; 12,

13 – Brno-Maloměřice; 14 – Pavlov; 17 – Kostelec na Hané; 18–21 – Kramolín; 23 – Štěpánovice

(Upraveno podle Vladimír Podborský (ed.), *Pravěké dějiny Moravy*, Brno 1993)

„BARBARSKÝ KRÁL“ Z BLUČINY

(doba stěhování národů, 450 – 480 n. l.)

Moravské zemské muzeum, Brno

Deset kilometrů jižně od Brna leží obec Blučina. Při archeologickém výzkumu blučinského hradiště, který zde v roce 1953 prováděl archeolog Karel Tihelka, byl objeven na návrší v poloze Cezavy nebývale bohatý hrob velmože z doby stěhování národů. Muž byl vybaven dlouhým dvojbřítým mečem (spathou), kratším mečíkem (saxem), lukem, šípy (původně v toulci), sedlem, mnoha šperky (mj. více než 200 g vážícím zlatým náramkem) a skleněnými nádobami. Šperky a zlaté součásti zbraní byly zdobeny rudými granáty (almandiny) technikou cloisonné (přihrádkování), jak je to typické u luxusních předmětů z 5. – 6. stol. n. l.

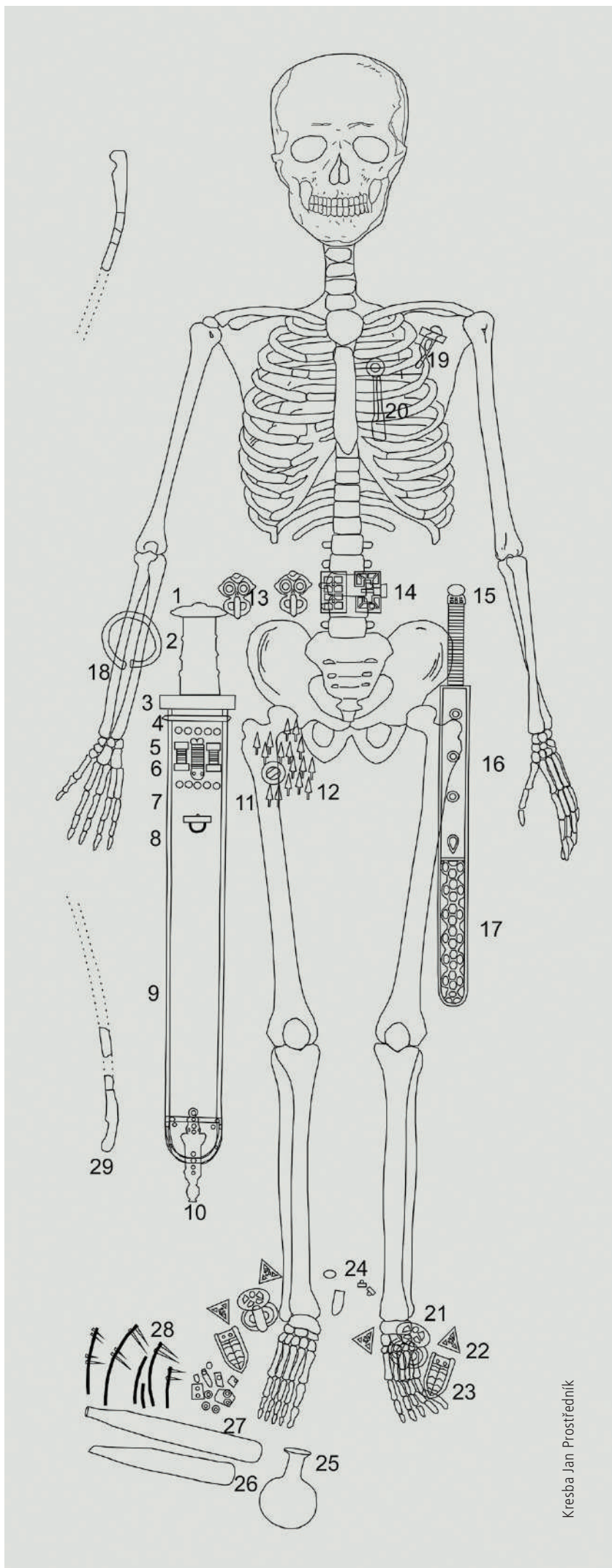
V tomto skutečně knížecím hrobě byl pohřben muž ve věku 35–40 let, který zemřel v rozmezí let 450–480. Podle antropologického posudku i podle vpravo umístěné spathy šlo o leváka, ovšem nepříliš svalnatého.

Široký dvojbřitý meč, krátký jednosečný sax a těžký zlatý náramek lze považovat za insignie barbarského vládce. Proto bývá bohatý pohřeb z Blučiny srovnáván s hrobem krále Childericha z Tournai v Belgii nebo s hrobem gepidského krále v rumunské Apahidě. Podle všech indicií patřil velmož z Blučiny k „drobným“ barbarským králům snad z germánského kmene Herulů a náležel k vedoucí společenské vrstvě Attilovy říše. Herulové, kteří pocházeli ze Skandinávie, se ve 3. století našeho letopočtu vydali na jihovýchod a došli až k Černému moři, kde založili vlastní říši. V 5. století byl jejich stát poroben Huny a herulští válečníci se připojili k hunskému vojsku. Po Attilově smrti porazili spolu s jinými podrobenými germánskými kmeny jeho dědice v bitvě na řece Nedao (nejspíše v Maďarsku) a získali tak znovu svobodu. Právě v této době sídlili v Podunají, mimo jiné i na jihu Moravy.

Schematické znázornění pravděpodobných poloh předmětů hrobové výbavy

- 1 Hlaviče meče
- 2 Jilec
- 3 Příčka
- 4 Tyčinka na pochvě
- 5 Stříbrné plíšky na pochvě
- 6 Průvlečky
- 7 Hádek
- 8 Chalcedonový kotouček se stříbrnou hlavičkou
- 9 Kování hran pochvy
- 10 Nákončí pochvy
- 11 Hlavička v rukojeti jezdeckého bičíku
- 12 Železné šipky v toulci
- 13 Přezky na opasku
- 14 Přezka na zapínání saxu
- 15 Hlavička jilce saxu
- 16 Almandinové ozdůbky na pochvě saxu
- 17 Nákončí saxu
- 18 Zlatý náramek
- 19 Stříbrná samostřílová spona
- 20 Pinzeta
- 21 Zlaté přezky u obuvi
- 22 Ozdobné trojúhelníčky u obuvi
- 23 Nákončí řemínků u obuvi
- 24 Drobné přezky, háček a nákončí řemínku
- 25 Baňatá skleněná nádoba
- 26 Štíhlé skleněné nádoby
- 27 Zbytky kostěného hřebene
- 28 Stříbrné kování sedla
- 29 Kostěné zbytky reflexního luku

(Upraveno podle Karel Tihelka,
Památky archeologické 54/2, 1963)